Ecolebooks.com

MWONGOZO

1.

i) Muktadha wadondoo

- ✓ Huu ni wimbo unayoimbwa na Asiya
- ✓ Anawaimbia Subina Tunu
- ✓ Anawaimbia wakiwa mangweni
- ✓ Tunu na Sudi wanawalika waliokuwa mangweni kuhudhuria mkutano utakaofanyika mbele ya lango kuu la soko la Chapa kazi siku ya maadhimisho ya uhuru ilikushinikiza kufunguliwa kwa soko. **4×1=4Alama**

ii) Mtindo wa uandishi

Wimbo

iii) Tamathali ya usemi

Tashbihi kwa mfano usiwe kama juha.

iv) Majukumu ya mhusika

- ✓ Ametumiwa kufanikisha maudhui ya ulevi na athari zake- unywaji wa pombe haramu Imewafanya watu kuwa vipofu.
- ✓ Ametumiwa kuonyesha udhalimu wa viongozi kwani anapewa kibali cha kuuza pombe haramu na Majoka.
- ✓ Anachimuza changamoto zinazokumba ndoa kama ukware.

b) Jinsi mwandishi alivyofanikiwa kutumia nyimbo kuendeleza maudhui. (alama 10)

wimbo wauzalendo- wimbo unaoimbwa katika kituo cha habari cha uzalendo. Wimbo unaosifu Sagamoyo na kiongozi wake.

Wimbo wa Hashima- wimbo unaoashiria kuwa mambo hubadilika, kilasiku wasema heri yalipita jana. Uk 51

Wimbowa Ngurumo- Ngurumo anaimba wimbo wa kumsuta Tunu kwa kuwa yeye ni mwananke anapaswa kuolewa.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

Ecolebooks.com

Wimbo waumati- umati wanaimba wimbo katika lango la soko la chapakazi. Watu wanaimba kuwa yote yanawezekana bila Majoka.

Wimbo wa Ashua- Ashua anaimba kuwa soko la funguliwa bila Chopi. Kumanisha vikaragosi hawananguvu dhidi ya wanamapinduzi.

5×2=10Alama

SEHEMU B: RIWAYA (CHOZI LA HERI)

2. a) Muktadha wa dondoo (alama 4)

- Msemaji ni Mwangeka

- Anajisemea kimoyomoyo (uzungumzi nafsi)

- Yeye na Neema wako katika afisi ya Annastacia katika kituo cha watoto cha Benefactor

- Wamekwenda kumchukua mwanao wa kupanga (Mwaliko) baada ya kukosa kufanikiwa kuwa wan a mwana wa kuzaliwa. Wanamlea kwa tunu na kumsomesha hadi chuo kikuu.

(b) Tamathali moja (alama 1)

Istiara- maisha huwa ombwe

(c) Ukweli wa kauli (alama 5)

i) Selume – amehitimu kuwa mkunga na kuajiriwa kama muuguzi katika hospitali kuu ya Tumaini na hatimaye katika kituo cha Afya cha Mwanzo Mpya.

Maisha yake yanaonekana kuwa ombwe baada ya kutengana na mumewe ambaye anachukua binti yao Hajui kama atakutana na mwanawe Sara baada ya mumewe kuoa msichna wa kikwao

ii) **Ridhaa-** amehitimu katika taaluma ya udaktari na kufanikiwa maishani. Ni mkurugenzi, mfanyi biashara mkubwa na anamiliki hospitali ya Mwanzo Mpya

Maisha yake yanaonekana kuwa ombwe anapopoteza mwanawe Dede na Tila baada ya jumba lake kuchomwa na mzee Kedi. Anapomkumbuka Tila anatokwa na machozi yanayolovya kifua chake.

iii) Mwangeka- amehitimu katika taaluma ya uhandisi, anajiunga na vikosi vya usalama na kupanda ngazi hadi juu.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

Ecolebooks.com

Maisha yake yanakuwa ombwe anapompoteza bintiye Becky katika mkasa wa moto, anabaki katika upweke mkuu. Anajuta kutofuata ushauri wa mkewe Lily. (uk62)

Apondi anapoamua kumlea Umu, Mwangeka anamwona Umu kama Baraka kutoka kwa Mungu, fidia ya mwanawe aliyekufa. (uk 118)

iv) Neema na Mwangemi- Neema amehitimu katika taaluma ya uhasibu na ameajiriwa katika Hazina ya Kitaifa kama hasibu mwandamizi na Mwangemi ana shahada ya uzamili katika uuguzi. Miaka mitano katika ndoa bila mtoto inawahuzunisha, wanachekwa kuwa Neema hawezi kulea mimba.

Maisha yao yanakuwa ombwe wanapompoteza mwanao Bahati kutokana na ugonjwa wa sickle-cell.

Hatimaye wanaamua kupanga mtoto, wanajaliwa kupata Mwaliko (uk 159-167)

v) Naomi- anamwacha Lunga na kwenda kutafuta riziki baada ya Lunga kupoteza kazi na mali yake.

Hatimaye anajuta kuwatelekeza wanawe, anawatafuta kote na anapata habari kuwa Dick na Mwaliko waliibwa na Sauna anahuzunika.

(d) Umuhimu wa elimu (alama 10)

i) Chombo cha kueneza amani na upendo (uk 11)

Mamake Ridhaa anamtuliza Ridhaa baada ya kusimangwa na wanafunzi wenzake shuleni na kumshauri kuwa ni vyema kujifunza kuishi na wenzake bila kujali tofauti za ukoo na nasaba.

ii) Nyenzo ya kumfikisha binadamu kwenye kilele cha ufanisi (uk 11)

Mwangeka, Ridhaa, Mwangemi, Lunga n.k wanafanikiwa maishani kutokana na elimu.

iii) Chanzo cha umilisi na stadi za kujitegemea (uk 21)

Kijana mmoja wakati wa vurumai baada ya uchaguzi analalamikia uongozi duni unaohimiza elimu duni isiowasaidia vijana. Anasema elimu inafaa kuwafunza ujasiriamali ili waweze kujiajiri na kujitegemea.

iv) Nyenzo ya kuzindua jamii. (uk 38-39)

Shuleni Tila wanafunzwa kuhusu mabadiliko, uwajibikaji wa mtu usipimwe kutokana na jinsia. Mwekevu anachaguliwa kama kiongozi baada ya jamii kuzinduliwa.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

Ecolebooks.com

v) Nyenzo ya kutoa maarifa ya kuendeleza jamii. (uk 67-68)

Lunga anatumia elimu katika kilimo kuwaelimisha raia kuhusu mbinu bora za kilimo

vi) Nyenzo ya kuleta mabadiliko. (uk 97)

Mwanaheri anajiunga na shule ya Tangamano kwa lengo la kuandama elimu ili aweze kuleta mabadiliko katika jamii.

vii) Nyenzo ya kuwaokoa vijana kutokana uovu. Uk88

Hazina anaokolewa kutokana na kinamasi cha uvutaju gundi na matumizi ya mihadarati anapopelekwa **shuleni katika mradi wa serikali.**

viii) NJia ya kukabiliana na changamoto za maisha (uk 88)

Hazina anapata kazi katika hoteli , wengi wao (watoto wa mtaani)ni maseremala, waashi na mafundi wa juakali baada ya kuelimishwa.

ix) Nyenzo ya kuondoa mwemeo wa mawazo/huzuni (uk92)

Wasichana katika shule ya Tangamano wanatumia fursa hiyo kusimulia juu ya maisha yao na kuliwazana. Walimu pia wanawaliza wanafunzi wao na kuwapa matumaini..mf Mtawa Pacha anamliwaza Zohali.

x) Chanzo cha kuboresha miundo msingi katika jamii

Ridhaa anajenga kituo cha afya cha Mwanzo Mpya.

Serikali inajenga makao ya watoto pamoja na shule ili kufadhili elimu.

xi) Kigezo cha kupima uwajibikaji

Neema anakiokota kitoto barabarani kwani alielewa haki za watoto.

Mwangeka anamshauri Dick kuacha ulanguzi wa dawa za kulevya na pia anakubali uamuzi wa Apondi kumlea Umu.

Mwekevu anaikwamua jamii kwa miradi ya maji kinyume na wagombea wenza

3. a) Muktadha wa dondoo (alama 4)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

Ecolebooks.com

- Msemaji ni Kairu

-Anamwambia Umu

-Bwenini, shule ya Tangamano pamoja na wanafunzi wengine; Zohali, Chandachema na Mwanaheri.

-Baada ya Umu kusimulia hadithi yake na jinsi alivyopata ufadhili katika makao.

b) Tamathali (alama 2)

Msemo

- kupigwa na mawimbi makali – changamoto

c) Maudhui ya ufadhili (alama 6)

i) Shirika la Makai Bora lilijitolea kuwajengea wakimbizi nyumba bora.

ii) Misikiti na makanisa yalikusanya magunia ya vyakula kuwalisha wakimbizi. (CWA, Woman's Guild, Mothers Union)

iii) Serikali inajenga makao ya watoto wa mtaani na kufadhili elimu yao. Mf Hazina (uk 88)

iv) Serikali inazindua hazina ya kufadhili masomo ya watoto (Idara ya Watoto). Mf Umu (uk 89)

v) Kituo cha Wakfu wa Mama Paulina kinawafadhili watoto wa mtaani kama Zohali.

vi) Familia ya Bw. Tenge inamfadhili Chandachema kwa kukubali kuishi naye anapopata nafasi katika shule ya Msingi ya Kilimo (uk105)

vii) Shirika la kidini la Hakikisho la Haki na Utulivu lilimpeleka Chandachema katika makao ya Jeshi la Wajane (uk 107)

viii) Ridhaa anawasomesha wapwaze Mzee Kedi .

d) Matumizi ya mbinu ya hadithi ndani ya hadithi kujenga maudhui. (alama 8)

i) Hadithi ya Billy na Sally (uk 80)

-mapenzi na ndoa -usaliti -utabaka

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

Ecolebooks.com

ii) Hadithi ya Lemi na Tindi (uk 121)

-Anasa -ukatili/ mauaji

iii) Hadithi ya Pete (uk 146)

-Ndoa (migogoro) -malezi duni -utamaduni (tohara,ndoa za lazima)

-taasubi ya kime -ajira duni -ukatili/uavyaji mimba

iv) Chandachema (uk 102)

-elimu -tanzia/mauti -ukiukaji wa haki za watoto(malezi duni, ajira)

-umaskini -ukware

v) Hadithi ya Zohali (uk 98)

-utabaka -elimu -malezi duni/kutowajibika/ ukiukaji wa haki za watoto

-majuto -changamoto za vijana(mimba za mapema)

vi) Hadithi ya Mwanaheri (uk 93)

-elimu -ndoa na changamoto zake

-ukabila -majuto -mauti

vii) Kairu (uk 91)

-tanzia -utamaduni -ukimbizi

-umaskini -malezi duni

SEHEMU C: USHAIRI

4.(a) Eleza dhamira ya mtunzi wa shairi hili. (alama 2)

- Kuangazia/ kuonyesha nia ya mabepari/ Viongozi dhalimu kuwahamisha watu katika ardhi

- Kuwahimiza watu/ wanyonge kupigania haki/ardhi yao

(b) Fafanua sifa mbili za nafsineni (alama 2)

-Mwenye msimamo dhabiti- siondoki kamwe

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

Ecolebooks.com

-Mtamaduni- anakataa kuhama kwenye ardhi kwa kuwa babu zake walizikwa hapo

-Mkakamavu/ jasiri- haogopi lolote, …na waje wanaokuja mabepari wadhalimu siondoki

(c) Eleza muundo wa shairi hili (alama 4)

-Lina beti saba

-Mishororo sita katika kila ubeti

-Idadi ya mizani inabadilika katika kila mshororo

-Vina vinabadilika

_Mishororo haijagawika katika vipande isipokuwa mshororo wa mwisho katika kila ubeti.

(d) Eleza umuhimu wa kihisishi katika shairi (alama 2)

- kuchimuza/ kusisitiza ujumbe kwamba nafsineni haondoki

-kubainisha hisia za nafsineni

(e) Onyesha jinsi mwandishi alivyotumia usambamba katika shairi (alama 2)

Urudiaji wa vishazi -Niondoke hapa kwangu

Urudiaji wa neno- siondoki

(f) Ukirejelea shairi, eleza namna mtunzi alivyotumia idhini zifuatazo (alama 3)

i) Inkisari

Sendi- siendi,

nende- niende

ii) Udondoshaji wa neno

si'hapa- si ni hapa

katiza chini mti ule- katizame chini ya mti ule

iii) Kufinyanga lugha

yangu mimi ni ardhi hii- ardhi hii ni yangu mimi

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

Ecolebooks.com

kwangu siondoki- siondoki kwangu

(g) Taja mbinu tatu za lugha katika shairi (alama 3)

i) NIdaa- niondoke!

ii) Balagha-nende wapi?

iii) Takriri- Siondoki siondoki siondoki

(h) Toa mfano mmoja mmoja wa mishororo ifuatayo (alama 2)

i) Mishororo kifu

-Siondoki

-Kwangu siondoki

-sihitaji karatasi

ii) Mishororo mishata

- Ng'oo hapa kwangu
- Fujo na ghasia zikizuka
- Kwa mateke hata na mikuki

5.

- Kichwa
- Kupewa usikubali, wajataka usipewe (Alama 2)
- Kadiria majibu ya watahiniwa.

b) Kuwaonya watu ambao hudharau kitu walichopewa kisha wakihitaji baadaye.

- Wasiodhamini mahali wanapoishi na kuhama kisha kutaka kurudhi

(Hoja Zilizofafanuliwa 2x2)

c) Aina ya shairi

- Tarbia , Tahnia (ubeti wa mwisho)
- Ukaraguni – vina vinabadilika.
- Shairi pindu – Ni mshororo wa mwisho ndio unaoanza ubeti unaofuatia.
- Sakarani – Lina Bahari myingi

d) Methali – Mchana ago haunyeli huenda akarudi papo.

- Usiache mbachao kwa msala upitao (Yoyote 1x2 = 2)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

Ecolebooks.com

e) Kupewa usikubali, wajataka usipewe.

- Ukipewa kisha ukajivuna na kukataa, utakuja wakati usipewe (al.2)

f) Utakapotaka kitu – hutapewa kwani ulipopewa ulikataa. Huu ndio mwisho wa shairi hili. Tulia / kaa usinisumbue kwani nangoja / nasubiri kwa vyovyote vile. Ukipewa ukakataa wakati utakapotaka hutapewa. (Alama 4 – Kadiria jibu la mtahiniwa)

g) i) Sahiba – Sababu/ rafiki (2x1=2)

ii) Laili – Usiku.

3. a) linganisha kimaudhui

Maudhui A	**Maudhui B**
i) Kijana alijiingiza kwenye anasa ii) Akapuuza masomo iii) Akampachika msichana mimba akaacha shule. iv) Kijana sasa anajuta kwa vitendo vyake.	i) Marafiki waliobadilika na kuwa masahidi. ii) Amekatisha urafiki. iii) Walio katika ndoa ambao uhusiano wao umeharibika na kutengana

- Tarbia – Lina mishororo minne katika kila ubeti.
- Mathnawi – Limegawika katika vipande viwili.
- Ukaraguni- vina vya kati na vya nje vinabadilikabadilika katika kila ubeti.
- Kibwagizo – kweli ujana ni moshi, ukienda hauridi.
- Mizani 16- kwa kila mshororo (Zozote 4x1 = 4)
- C) Uhuru wa utunzi

i) Shairi A

- Inksari – ngalijua, sautiye.
- Kutotaja dhamiri – Kajipata badala nikajipata au kumpa
- Lahaja – nikajiola – nikajiona.
- Kubironga sarufi – malaika kumpata – kumpata malaika.

Shairi B

- Inkisari – nayasema.
- Kuboronga sarufi – ukweli wajue sasa – wajue ukweli sasa.
- (Tuza zozote 2x1 = 2)

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

Ecolebooks.com

d) Lugha nathari (Alama 4)

- Nikampata malaika na akaupamba moyo wangu. Malaika wangu anaitwa karoleta. Alilipata penzi langu na mambo mengi yakatendeka . Ni kweli ujana ni moshi ukienda haurudi.

e) i) Nikajiola – nikajiona

ii) Mzigo kambebesha – Nikamdunga mimba.

iv) Shani – vituko
v) Zari – shida , mahangaiko.

SEHEMU B: FASIHI SIMULIZI

i) Kipera cha utungo

Utani. **Alama 1×1=1**

ii) Anamtania mwenzake kuwa ni zamu yake ya kubakwa.

Anamtania mkewe kuwa atamtaliki. **Alama 2×1=2**

iii) Manufaa ya kushiriki katika kipera hiki.

- ✓ Hupunguza urasimi miongoni mwawa jamii.
- ✓ Huimarisha urafiki- waliona uhusiano mwema ndio hutaniana.
- ✓ Hukuza utangamano miongoni mwa jinsia/tabaka/kabila wanapotaniana.
- ✓ Hutambulisha Imani/mila/tamaduni ya jamii kwa kutaja sifa zake. Kupeana talaka na kuwa na wake wawili.
- ✓ Kukosoa/ kukashifu tabia hasi katika jamii mfano ubakaji.
- ✓ Huburudisha kutokana na ucheshi katika malumbano ya utani.
- ✓ Utani hutoaa maarifa ya kukabiliana na hali mbalibali katika maisha.

Alama 7×1=7

(b)

i)Kipera cha utungo

- ✓ Mawaidha- **Alama 1×2=2**

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

Ecolebooks.com

ii) Mitindo mitatu **Alama 1x3**

i) Balagha- kwa nini mnabaguana?

ii)Takriri- kwa nini

iii) Taswira- watu na nusu watu

iv) Jazanda- tofauti za kitabaka

iii) Majukumu matano ya kipera hiki.

- ✓ Kuelekeza /kutoa mwongozo wa jinsi ya kukabiliana na matatizo/jinsi ya kutenda jambo.
- ✓ Kuwapa wanajamii maarifa kuhusu majukumu yao ya kijamii na matarajio ya jamii kwao.
- ✓ Kujifunza maadili yanayoambatana na itikadi za jamii.
- ✓ Kutambulisha jamii kwani mawaidha hutolewa kulingana na mila,desturi na itikadi za jamii.
- ✓ Kusuta na kukashifu tabia hasi katika jamii kwa mfano ubabuzi. **Alama 5×1=5**

SEHEMU D: HADITHI FUPI

6 i)Muktatha wa dondoo

- ✓ Maneno haya ni ya Bogoa.

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

- ✓ Anawambia msimulizi na Kazu.
- ✓ Wako katika club Pogopogo.
- ✓ Bogoa na msimulizi wanakutana baabaya miaka 41 baada ya kutoroka kwasababu ya kuwa mtumwa wa nyumbani kwa Bi. Sinai.

ii)Majukumumawiliyatakriri

- ✓ Imetumika kuchimuza hali ya umasikini kwani hata sabuni hawangeweza kununua.
- ✓ Imetumika kuendeleza maudhui ya umasikini
- ✓ Imetumika kusisitiza wazo. Mfano kutokuwa na uwezo wa kununua sabuni isipokuwa siku ya sikukuu.
- ✓ Imetumika kuendeleza tamathali nyingine za semi mfano chuku. Kuthamini sabuni sana na hata kutokuwa na uwezo wa kununua sabuni.

iii) Jinsi haki za watoto zinavyokiukwa.

- ✓ Kutengwa na familia- Bogoa alikuwa na umri mdogo wa miaka mitano na hakuta kakutengwa na baba,mama, ndugu, kaka na dada zake. Uk 114
- ✓ Kuamrishwa kufanya vitu bila hiari ya Bogo uk. 115
- ✓ Bogoa alitwishwa mambo yote ya nyumbani alikuwa mtoto mdogo. Uk 115
- ✓ Watoto masikini hawapaswi kusoma shuleni. Uk 116
- ✓ Bogoa hakuwa na uhuru wakucheza na watoto wa Bi. Sinai.
- ✓ Kutishiwa maisha- Bi. Sinai alimtisha Bogua kuwa angemkata ulimi kama angesema chochote kuhusu maisha yake ya ndani.
- ✓ Kuadhibiwa kwa kuchomwa- Bi. Sinai alimchoma viganja Bogoa kwa kosa la kuchoma maandazi.
- ✓ Kutoambiwa ukweli- Bogoa anawalaumu wazazi wake kwa kumdanganya

Alama 6×1=6

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM

Ecolebooks.com

b) Changamoto katika ndoa (alama 10)

Masharti ya Kisasa

i) Masharti katika ndoa

ii) Ukosefu wa uaminifu

iii) uhuru

iv) Taasubi ya kiume/ utamaduni

v) Wivu

vi) Utabaka

vii) Ukengeushi

Ndoto ya Mashaka

i) Ndoa ya lazima

ii) Utabaka

iii) Umaskini

iv) Upangaji wa uzazi

v) Usaliti

DOWNLOAD MORE RESOURCES LIKE THIS ON ECOLEBOOKS.COM